

JOANES ETXEBERRI SARAKOAREN SAIAKERA-LANAK

ETA LATINA IKASTEKO GRAMATIKA:

EDIZIOA ETA AZTERKETA

Tesiaren egilea: Gidor Bilbao Telletxea

Unibertsitatea: Euskal Herriko Unibertsitatea

Saila: Ikasketa Klasikoak

Tesi-zuzendaria: Joaquín Gorrochategui Churruca

Tesiaren laburpena:

Joanes Etxeberri Sarakoaren idazlan ezagun guztien testua finkatu gura izan dugu doktore-tesi honetan, hala euskarazkoa nola latinezkoa, dena irizpide beretsuen arabera osaturiko edizio filologiko bakar batean bildurik.

Corpusa eskuizkribu bakar batean eta edizio bakar batean oinarritua denez (alegia, *Escuararen hatsapenac* eta *Escual Herriari eta escualdun guztiei escuarazco hatsapenac latin ikhasteco* lanen edizioa Zarauzko Eskuizkribua deituriko autografoan oinarritua, eta *Lau-urdira gomendiozco carta edo guthunarena* 1718ko Baionako edizioan oinarritua), edizio kontserbadorea egin behar izan da. Edizioari dagozkion erabakiak hartzeko behar izan den heinean egin da hizkuntzen azterketa.

Bestalde, testua bere osotasunean ulertzeko helburuarekin, eta lana Europako garai hartako paradigmetan kokatzearen, goitik behera berrikusi da 1907an Julio Urkixo euskalariak Etxeberri Sarakoari buruz idatzitakoa. Ikasketa-garaia argitzen saiatu gara bereziki, hain zuzen ikasketa-aldi horren hasieran (*Infima classis Grammaticae*) latina ikasteko pentsatua baita *Escarazco hatsapenac latin ikhasteco* eskuliburua.

Gure edizioaren corpusaren zatirik handiena helarazi digun Zarauzko Eskuizkribuaren datazioa zehazten ahalegindu gara. Zalantzarik gabe, 1722az geroztik ere eskuizkribua biribiltzen ziharduen, data hori baita eskuizkribuko zenbait lerroentzat ezarri dugun *post quem* data. Eskuizkribuaren paperean aztertu ditugun filigranek ez dute ezer gure datazioaren kontrakorik erakusten.

Erakutsi dugu proiektu hirukoitza osatzen dutela prosa-lanak, gramatika-lanak eta hiztegiak, hiru helbururen zerbitzuan:

- Munduko hizkuntzak («cembait hitzcuntçaren parte bederen») ikasi behar dituzten euskaldunek lehenbizi latina ikas dezaten tresna bat eskaintzea, hots, latina euskaraz eta euskaratik abiatuta ikasteko asmatutako eskuliburua.
- Euskaraz idaztera bultzatzea, eta horretarako laguntza eskaintzea.
- Euskarak beste hizkuntzek bezainbeste balio duela frogatzea.

Escuararen hatsapenac prosa-lanari dagokionean, frogatu dugu Aristotelesek *Analytica posteriora* lanean azaldu eta Tomas Aquinokoak *Summa Theologiae*-n erabiliriko lau galderen arrazoibide eta frogabide zientifiko eta logikoak egituratzen duela liburuttoaren erdia inguru; horrek esan nahi du euskararen balioa frogatu gura duen lanean, metodo zientifikoaren lanabesak erabili dituela, pentsaturik ondorio zientifikoen bermea izango dela frogatu gura duenaren bermea, hots, euskararen balioa egia eztaba daezin gisa frogaturik utziko duela, XVI-XVII. mendeetako idazleek beste hizkuntza batzuekin egin zuten bezala.

Bestalde, proposatu dugu noizbait aparteko liburua osatu nahi izan zuela Etxeberri *Escuararen hatsapenac*-ekin (eta ez dela, beraz, gramatika-lanaren hitzurre soila), eta hor bildu zituela ordura arte idatziak zituen prosa-lanak, esan nahi baita euskararen balioa frogatzeko idatziriko saioa (irakurtzaileari zuzenduriko epilogo gisakoa barne) eta Euskal Herriko gazteriarri zuzenduriko letretarako deia. Erretorikaren ikuspegitik, *laus Cantabriae* modukoa izango litzateke lehenengoa, eta *laus litterarum* bigarrena, Espainian XV. eta XVI. mendeetan landuriko tradizioen ildokoak.

Prosa-lanaren idazte-prozesuan erabilitako tresnak eta ereduak ere aztertu ditugu, eta erakutsi gura izan dugu baieztapen erretorikoa baino zerbait gehiago dela Etxeberriren «eztut jeusic neure baitharic ekharri, ez eta ere autoretan causitcen ezten gauçaric isquiribatu», hala prosa-lana idaztean nola gramatika-lana taxutzean benetan erabili baitzituen beste autore batzuen liburuak eta bildumak.

Uste dugu frogatuta geratu dela Etxeberriren mahaian leku berezia izan zuela Bernardo Aldreteren *Del origen y principio de la lengua castellana o romance que oi se usa en España* liburuak, *Enciclopedia rinascimentali* deiturikoen ondoan, Covarrubiasenaren moduko hiztegien alboan, *Biblioteca Veterum Patrum* edo antzeko bildumaren batekin, Axular edo Oihenart bezalako autoreekin batera, prosa-lanerako *inventio*-a errazteko tresna gisa.

Gramatika-lana taxutzeko ere ez zen Sarako medikua hutsetik hasi. Esan liteke *rudimenta* motako oinarrizko gramatika-lan praktikoen artean lerratu behar dela Etxeberriren *Escuarazco hatsapenac latin ikhasteco*, eta, ezagutzen ditugun guztien artean, Hannibal Codreten *De primis Latinae grammatices rudimentis libellus* (1566) delakoaren Frantziako edizio elebidunen bat (latina-frantsesa) dela Etxeberrirenaren eredu zuzena.

Badakigu, bestalde, sarrerak euskaraz eta ordainak latinez, gaztelaniaz eta frantsesez ematen zituen hiztegia egin zuela Sarako medikuak, baina ez da hiztegi horren alerik ezagutzen. Luzaroan sinetsi nahi izan da Sbarbi-Urkixo Eskuizkribua izenarekin ezagutzen den hiztegi laukoitza Sarako Etxeberri idatzia zela, baina gure lanean erakutsi dugunarekin 1826ra arte atzeratu dugu hiztegi horren *post quem* data, frogatuzat eman baitugu Fleury Lécuse irakasleak 1826an argitaraturiko *Manuel de la langue basque* liburuan den hiztegi hitzak modu sistematikokoan sartu direla Sbarbi-Urkixo Eskuizkribuan, zalantzarik gabe Lécusenetik hartuta.